

Nováková, Drahomíra

## Výrazové prostředky voluntativní modality v latině

*Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická.* 1980, vol. 29, iss. E25, pp. [263]-271

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108914>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DRAHOMÍRA NOVÁKOVÁ

## VÝRAZOVÉ PROSTŘEDKY VOLUNTATIVNÍ MODALITY V LATINĚ

Voluntativní modalita<sup>1</sup> jako jeden z druhů objektivní modalit je pojetí děje nutného, možného nebo vzhledem k různým okolnostem chtěného. Vyjadřuje se ve větách oznamovacích, tázacích a přacích a představuje kategorii pouze fakultativní; nemusí se tedy realizovat v každé konkrétní výpovědi.

Sémantické pole voluntativní modalit reprezentují tři základní významové aspekty: 1. nutnost, 2. možnost a 3. záměr<sup>1</sup>. V jejich rámci však můžeme ještě rozlišovat odstín 4. povinnosti, 5. dovolení, 6. schopnosti a 7. záměru<sup>2</sup>, jak schematicky znázorní následující tabulka<sup>2</sup>:

nutnost	možnost	záměr <sup>1</sup>
povinnost	dovolení	záměr <sup>2</sup>
	schopnost	

Pro identifikaci všech těchto významových aspektů slouží rovněž vzájemný vztah původce děje Pd a původce modalit Pm. Pro kategorii záměru<sup>1</sup> je například obligatorní totožnost Pd a Pm, v kategorii záměru<sup>2</sup> se však původce děje a původce modalit navzájem vylučují. O této problematice se ještě zmíníme u jednotlivých kategorií zvlášť a pokusíme se rovněž ukázat na konkrétním materiálu, které z prostředků pro vyjádření daného významu jsou v latině nejužívanější.

### Prostředky modalit nutnosti (povinnosti)

V rámci kategorie nutnosti i subkategorie povinnosti jsou původcem modalit vnější okolnosti, objektivní kauzalita dění, a původce děje může nebo nemusí být totožný s původcem modalit.

<sup>1</sup> J. Bauer—M. Grepl: Skladba spisovné češtiny, Praha 1975.

<sup>2</sup> Tabulka je převzata z přednášek M. Grepla.

1. Nejčastějším a nejdůležitějším prostředkem pro vyjádření nutnosti, v latině je *gerundivum*, které vytváří u sloves přechodných osobní vazbu s dativem auctoris, u sloves nepřechodných nebo není-li vyjádřen předmět, vazbu neosobní:
- např. Cic., Tusc. disp. I, 15, 35 — nobis quoque idem existimandum est  
musíme si i my myslet totéž
- Plin., Ep. X, 38, 1 — curandum est  
— je třeba se postarat
- Některá gerundiva vyjadřují však význam nutnosti i se zápořem:
- např. Cic., Cat. I, 7, 18 — non est ferendum  
— to se už opravdu nedá vydržet
2. Sloveso „*debeo*“, které v latině nabylo vlastností *modálního slovesa* teprve postupně, se užívá v konstrukcích agentních i deagentních:
- např. Cic., Arch. 8, 17 — tamen ea mirari deberemus  
— přece bychom se jim musili obdivovat
- Cic., Tusc. disp. I, 7, 40 — perspicuum debet esse  
— musí být jasno
- Podobně i sloveso „*non debeo*“ (arov. gerund.) má v ojedinělých případech význam nutnosti:
- např. Cic., Arch. 11, 27 — in ea non debent togati iudices a Musarum honore et poetarum salute abhorrere  
— v tom městě nesmějí soudcové oděni togou, ..., mít odpor k uctívání Mús a k ochraně básníků
3. V deagentních konstrukcích se funkčně užívá *neosobních sloves* „*oportet*“ a „*debet*“, která existují v daném významu pouze ve 3. osobě singuláru.
- Např. Cic., Tusc. disp. I, 14, 32 — num dubitas, quin specimen naturae capi deceat ex optima quaque natura?  
— pochybuješ snad o tom, že se sluší brát za příklad povahy celého druhu povahu právě těch nejlepších jedinců?
- Petr., Sat. 39,3 — pisces natate oportet  
— ryby musejí plavat
4. Osobní vazbu vyjadřují pasivní tvary slovesa „*cogo*“, neosobní vazbu tvoří *modální predikativa* „*opus est*“, „*necesse est*“ a „*congruens*“ (toto participium slovesa „*congruo*“ odpovídá v posunutém významu čes. „je záhodno“ a je doloženo v latině poprvé u Tacita).
- Např. Tac., Ann. IV, 20, 11 — unde dubitare cogor  
— proto musím být v pochybnostech
- Sall., Cat. I, 20, 10 — tantummodo incepto opus est  
— jen začít je třeba
- Tac., Ann. IV, 6, 1 — congruens orediderim recensere ceteras quoque rei publicae partes  
— je záhodno probrat také ostatní obory státní správy
5. Značně ojedinělé je užití *infinitivní konstrukce* s podmětovým dativem:
- např. Cic., Cat. I, 4, 9 — paulum tibi esse etiam nunc morae  
— že ovšem musíš ještě chvíli počkat

6. Prostředkem stojícím na okraji voluntativní modality v latině jsou *konstrukce s genitivem posestivním*:

např. — *virorum est fortium toleranter dolore pati*  
— statečným mužům náleží trpělivě snášeti bolest

7. Nutnost vyjadřují rovněž všechny *prostředky kategorie možnosti se zápořem*, ve kterých se anuluje možnost vykonat nebo nevykonat děj. Tím se značně obohacuje rejstřík výrazových prostředků nutnosti. Prostředky kategorie možnosti jsou různého druhu:

a) modální sloveso „*posse*“ — Cic., Cat. I, 5, 10—

— *nobiscum versari iam diutius non potes*

— s námi už nemůžeš déle žít

b) konj. potenciální — Tac., Ann. IV, 10, 2—

— *sed non omiserim eorundem temporum rumore*

c) adjektiva — Tac., Ann. IV, 12, 17—

— *anum ... insociabilem nurui efficiebat*

— podněcovala v stařeně ... nesnášenlivost se snachou

O charakteru a typologii těchto prostředků však bude pojednávat následující část.

Na závěr této kapitoly je možné se stručně zmínit o frekvenci a distribuci výrazových prostředků nutnosti, tak jak jsem se jí zabývala ve své práci pro SVOČ<sup>3</sup> v roce 1977.

Nejčastější je užití gerundiva (vyskytuje se v 54,3 % případů:; modální predikativa tvoří 23 % a modální sloveso „*debeo*“ 15,7 %. Ostatní prostředky, jako sloveso „*cogor*“, infinitivní konstrukce nebo konstrukce s genitivem posestivním však zůstávají spíše na okraji. Distribuce těchto prostředků přitom do značné míry souvisí se stylistickou povahou textu.

Subkategorii modálního významu nutnosti je odstín povinnosti. Tato subkategorie disponuje stejnými prostředky jako kategorie nutnosti (přitom vždy platí vztah Pd ≠ Pm) nebo užívá speciálních vyjádření frazeologického charakteru:

Např. Cic., Tusc. disp. I, 5, 10 — *tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicenda*

— sám budeš povinen hájit sebe před ohromným zástupem

Cic., Cat. I, 1, 2 — *ad mortem te, Catilina, duci ... oportebat*

— už jsi měl být dávno ... veden na smrt, Catilino

Plin., Ep. I, 9, 2 — *officio togae virilis interfui*

— měl jsem povinnost zúčastnit se slavnosti při oblékání mužské tógy

### Prostředky modality možnosti (dovolení a schopnosti)

O kategorii možnosti mluvíme tehdy, kdy agens má možnost podle své vůle buď děj realizovat, nebo nikoliv<sup>3</sup>. Původcem modality tedy může být původce děje nebo kdokoliv jiný.

<sup>3</sup> D. Nováková—J. Hošek: Prostředky modality nutnosti v latině, češtině a němčině (práce pro SVOČ 1977).

1. Kategoriálním a nejčastějším prostředkem je *modální sloveso* „*posse*“, které se
- A) v agentních konstrukcích pojí s infinitivem aktivním:  
např. Cic., Cat. I, 8, 21. — *voces paullo ante exaudire potuisti*  
— před malou chvílí jsi sám mohl slyšet jejich hlasy
- B) v deagentních konstrukcích s infinitivem pasívním:  
např. Cic., Tusc. disp. I, 18, 42 — *quod ex eo seiri potest*  
— a to lze poznat z toho  
Cic., Tusc. disp. I, 11, 23 — *si ... liberari mortis metu possumus*  
— můžeme-li se zbavit strachu před smrtí
- V tomto případě je původce modality zároveň objekt (patiens) děje.
2. V deagentních konstrukcích je funkční užití *neosobního slovesa* „*licet*“:  
např. Sall., Cat. 3, 1 — *vel pace vel bello clarum fieri licet*  
— buď v míru nebo ve válce je možno stát se slavným
3. Jako prostředky možnosti mohou, ale nemusejí (srov. str. 265) fungovat také všechny prostředky vyjadřující *nutnost se záporom*. V tomto případě se stávají negativním protějškem slovesa „*posse*“ a vyjadřují negativní možnost:  
např. Plin., Ep. IX, 33, 11 — *quamquam non est opus adfingas aliquid aut adstruas*  
— ačkoliv, není třeba, aby sis k tomu ještě něco vymýšlel nebo přidával  
např. Plin., Ep. IX, 33, 11 — *quamquam non est opus adfingas aliquid*  
Cic., Tusc. disp. I, 7, 14 — *quasi non necesse sit, quicquid isto modo pronunties, id aut esse aut non esse*  
— jako by nemusilo buď býti nebo nebýti, cokoli — takto řekneš
4. Specifickým morfologickým prostředkem je v latině *coniunctivus potentialis*. O ději v přítomnosti nebo budoucnosti se užívá konj. prez. nebo perf.:  
např. Cic., Tusc. disp. I, 11, 23 — *deus aliqui viderit*  
— to by mohl poznat snad jen nějaký bůh  
K vyjádření děje v hlavní větě, který se mohl stát v minulosti, se užívá konj. imperf.; jen však u sloves typu „*putare*“, „*videre*“, „*audire*“, „*dicere*“, „*credere*“ apod.  
Např. Plin., Ep. VI, 20, 14 — *audires ululatus feminarum*  
— mohl jsi slyšet kvílení žen
- Častěji než v hlavních větách se objevuje konjunktiv potenciální v souvětí podmínkovém. Zde však nabývá významu hypotetičnosti, a proto jej do kategorie voluntativní modality nezařazujeme.
5. Význam možnosti si ponechávají všechna *deverbativní substantiva* typu „*licentia*“, „*potestas*“, „*possibilitas*“ a stejnou sémantickou hodnotu mají rovněž některá substantiva původní („*locus*“) nebo odvozená od jiných slovních druhů: „*copia*“, „*facultas*“ apod.  
Např. Sall., Cat. 12, 4 — *praeter iniuriae licentiam*  
— kromě možnosti páchatí bezprávi  
Plin., Ep. X, 96, 10 — *paenitentiae locus*  
možnost k pokání

- Sall., Cat. 17, 6 — quibus in otio vel magnifice vel molliter vivere copia erat  
— kteří měli možnost žít v klidu buď nádherně nebo rozmařile
6. Syntaktickým kondenzátem slovesných modálních vazeb a projevem zvyšující se intelektualizace jazyka jsou *deverbativní adjektiva* tvořená příponou *-bilis*:  
např. Sall., Cat. 5, 4 — supra quam cuiquam credibile est  
— více než kdo může uvěřit
- Verbální charakter těchto adjektiv způsobuje, že je lze velmi snadno negovat. Frekvence jejich záporné podoby je dokonce vyšší než kladné<sup>4</sup> a tím se liší od většiny ostatních adjektiv.  
Např. Plin., Ep. IX, 33, 8 — incredibile  
— neuvěřitelné
- Plin., Ep. X, 96, 3 — inflexibilem obstinationem debere puniri  
— že neoblomná tvrdošijnost se jistě musí ztrestat
7. *Implicitním vyjádřením* možnosti jsou spojení s adverbium míry „prope“, které sice neurčuje modální subjekt, ale nese v sobě náznak možnostního modálního vztahu. Jde v podstatě o vyjádření „členské“ možnosti.  
např. Cic., Arch. 7, 15 — natura ipsius habitu prope divino per se ipsos et moderatos ... extitisse fateor  
— připouštím, ... že sami od sebe, působením svých přirozených sklonů, které by bylo takřka možno označit jako božské, získali mravní dokonalost

Význam dovolení a schopnosti jsou zvláštní subkategorie možnosti, a disponují tedy stejnými prostředky. Pro jejich jemnější rozlišení slouží jednak faktory extrasentenciální povahy, především kontext, jednak realizace vztahu původce modality a původce děje. Zatímco se při kategorii možnosti realizují oba vztahy Pm a Pd, pro odstín dovolení platí vždy  $Pm \neq Pd$  a pro odstín schopnosti  $Pm = Pd$ .

Např. Plaut., Most. 3, 753 — ut sibi liceret inspicere hasce aedis tuas  
— aby směl si prohlédnouti tvůj dům

Cic., Tusc. disp. I, 3, 6 — id, quod sentit, polite eloqui non possit  
— nedovede své myšlenky obratně vyjádřit

Schopnost lze rovněž vyjádřit slovesem „*valeo*“ s infinitivem a některými frázemi:

Cic., Arch. 1, 1 — quantum est situm in nobis  
— seč mé síly stačí

### Prostředky modality záměru<sub>1</sub> (záměru<sub>2</sub>)

Význam záměru (Z) má v sémantickém poli voluntativní modality poněkud zvláštní postavení. Diferencuje se ve dvě subkategorie podle toho, zda původce děje je nebo není totožný s původcem modality.

Pro záměr<sub>1</sub> je charakteristickým znakem vztah  $Pd = Pm$ , přičemž původce děje nese příznak aktivity. Je tedy většinou vyjadřován substantivem

<sup>4</sup> E. Lotko: Kondenzáty modálních konstrukcí (Otázky slovanské syntaxe III, Brno 1973, str. 383–384).

personickým, ale může zde být užito i substantiva „neživotného“ typu „*exercitus*“, „*senatus*“ apod., které označuje živá individua nebo instituce. Vedle základního modálního slovesa „*volo, velle — nolo, nolle*“ bychom mohli do kategorie záměru zařadit z hlediska sémantického také řadu výrazů modálně věcného charakteru, které připojují k základnímu modálnímu významu druhotný význam věcný a plynule přecházejí až k výrazům nemodálním. Tato slovesa — na rozdíl od základního modálního výrazu — nevyžadují další vyjádření věcné části. Mohou stát jako samostatný predikát nebo se pojí s vedlejší větou, popř. determinují pozici objektu, který je v podstatě kondenzátem vedlejší věty. Zde je však třeba provést určité omezení a zabývat se pouze takovými slovesy, která vyhovují z hlediska modálnosti, tzn. slovesy, která se primárně pojí s infinitivem. Také jejich sémantika je velmi rozmanitá, a proto se nyní pokusíme tuto sémantiku analyzovat a slovesa rozdělit do několika sémantických skupin podle intenzity záměru na kladné i záporné ose. Kategoriálním slovesem pro kladný záměr přitom vždy zůstává „*velle*“, pro záporný záměr „*nolle*“.

Např. Cic., Cat. I, 5, 11 — *quum... me consulem in campo et competitores tuos interficere voluisti*  
— když jsi... chtěl na Martově poli zabít mne a ty, kteří se spolu s tebou ucházeli o konzulát

Petr., Sat. 37, 4 — *noluisses de manu illius panem accipere*  
— byl bys nechtěl vzít z její ruky ani kůrku

1.1 — slovesa s významem „*mít záměr*“<sup>a</sup>. Vyjadřují vůli subjektu sám uskutečňovat určitou činnost.<sup>3</sup> Odpovídají čes. „*hodlat*“; „*cogitare*“, „*parare*“, „*libet*“, „*certum consilium habere*“, „*sententia est*“ —

např. Cic., Rosc. 53 — *exheredare pater filium cogitabat*  
— otec měl v úmyslu syna vydědit

Petr., Sat. 48, 3 — *ut cum Africam libuerit ire, per meos fines navigem*  
— abych plul, až se mi zlíbí podívat se do Afriky, vlastním územím

Cic., Tusc. disp. II 46 — *si honestatem tueri ac retinere sententia est*  
— chceme-li důstojnost hájit a zachovat

1.2 — slovesa s významem „*mít záměr*“, která vyjadřují spíše přání subjektu, aby něco bylo uskutečněno, než jeho vůli sám uskutečnit děj. Výsledek činnosti přitom nezávisí pouze na subjektu, ale i na jiných činitelích. Slovesa odpovídají čes. „*přát si*“: „*malle*“, „*avere*“, „*cupere*“, „*appetere*“, „*refert*“ —

např. Cic., Tusc. disp. I, 8, 17 — *continentem orationem audire malo*  
— raději chci slyšet souvislý výklad

Cic., Tusc. disp. I, 8, 16 — *aveo tamen audire*  
— ale toužím to slyšet

1.3.1 — slovesa s významem záměru, který je sloučen ještě s jiným příznakem. Jejich sémantiku můžeme tedy charakterizovat jako „*záměr + rozhodnutí konatele realizovat děj*“: „*statuere*“, „*constituere*“, „*decernere*“, „*destinare*“, „*placet*“ —

<sup>3</sup> Je třeba vzít v úvahu mnohovýznamovost latinského slovesa a omezit se jen na význam charakterizovaný v příslušném odstavci a označený indexem „1“ (např. „*cogitare*“).

- např. Sall., Cat. 4, 2 — statui res gestas populi Romani carptim ...  
perscribere  
— rozhodl jsem se, že vypíši dějiny římského  
národa po úsecích
- Plin., Ep. VI, 16, 17 — placuit egredi in litus et ex proximo aspicere  
— rozhodli se vyjít na břeh a podívat se zblízka
- 1.3.2 — význam „záměru + odhodláni konatele realizovat děj“: „audere“, „in  
animum inducere“<sup>14</sup>, „non dubitare“, —  
např. Tac., Ann. IV, 21, 4 — trahere in ius Urgulianiam ... ausus erat  
— odvážil se pohnat před soud Urgulanii  
Cic., Arch. 11, 27 — non dubitavit Martis manubias Musis consecrare  
— neváhal zasvětit Martovu kořist Múzám
- 1.3.3 — význam „záměru + vynakládání úsilí konatele, aby děj byl realizován“:  
„studere“<sup>14</sup>, „expetere“, „conari“, „laborare“<sup>14</sup> —  
např. Sall., Cat. 1, 1 — homines, qui sese student praestare ceteris  
animalibus  
— lidé, kteří se snaží vyniknout nad ostatní  
živé tvory  
Cic., Philipp. XII, 9 — vincere illi expetunt  
— snaží se zvítězit
- 1.4 Nyní budeme analyzovat sémantiku sloves vyjadřujících negativní  
záměr. Můžeme k nim zařadit jednak negativní ekvivalenty sloves  
kladných, která jsme uvedli výše, ale také slovesa specifická, tedy s význa-  
mem vždy záporným.
- 1.4.1 — slovesa s významem „nemít záměr“, která vyjadřují vnitřní averzi  
konatele k ději. Do této skupiny patří zejména neosobní výrazy  
„piget“, „pudet“, „paenitet“, „taedet“, pojící se s genitivem nebo  
infinitivem, a sloveso „erubescere“<sup>14</sup> —  
např. Plaut., Most. II, 415 — ne quid patiatur, quam ob rem pigeat  
vivere  
— aby nedovolil nic, zač by se styděl  
žít  
Liv., X, 8, 5 — noli erubescere, Appi, collegam in sacerdotio habere  
— nestyď se, Appie, mít druhá v kněžském úřadě
- 1.4.2 — slovesa s významem „obavy z uskutečnění děje“: „timere“<sup>14</sup>, „metuere“<sup>14</sup>,  
„vereri“, „pavere“, „verecundari“, „horrere“<sup>14</sup> —  
např. Verg., Georg. I, 246 — arctos Oceani metuentes aequore tingui  
— bojící se omočiti údy v oceáně  
Plin., Ep. VI, 20, 1 — quamquam animus meminisse horret incipiam  
— ačkoliv duše se vzpomínky děsí, ... začnu
- 1.4.3 — slovesa s významem „nemít záměr + vůle činitele zabránit uskutečnění  
nějakého děje“: „aspernari“, „obsistere“, „fugere“<sup>14</sup>, „cavere“<sup>14</sup> —  
např. Tac., Ann. IV, 46, 1 — Thraeces pati dilectus aspernabantur  
— Thrákové se zpěchovali snášet odvody  
mužstva  
Verg., Aen. IX, 199 — me socium adiungere fugis  
— vyhýbáš se tomu, abys mne vzal za přítele
2. Záměr vyjadřují rovněž všechny odvozeniny od záměrových sloves. Jsou to  
jednak



a) *deverbativní adjektiva* typu „*cupidus*“, „*avidus*“, „*invitus*“ (jedná se o kompositum „*in*“ + „*vis*“ od „*volo*“), u nichž stojí v latině genitiv předmětový:

např. Sall., Cat. 7, 6 — laudis ... avidi erant

— pochvaly byli chtíví

Cic., Tusc. disp. I, 17, 40 — ego enim ipse cum eodem ipso non invitus erraverim

— já sám bych se chtěl totiž také velmi mýlit právě s oním filozofem

V tomto případě si je třeba uvědomit, že při dvojím záporu v latině je jeden popírán druhým a že smysl je kladný.

b) *deverbativní substantiva* s genitivem gerundia nebo jiného substantiva (toto spojení však znamená již určitou kondenzaci):

např. Cic., Tusc. disp. I, 19, 44 — cupiditas veri videndi

— touha vidět pravdu

Sall., Cat. 11, 3 — studium pecuniae

— touha po penězích

3. Specifickým prostředkem morfologického charakteru je *participium futuri activi*, třebaže se užívá až v próze pozdější. V klasické próze se vyskytuje poměrně zřídka.

Např. Plin., Ep. VI, 16, 9 — deducit quadriremes, ascendit ipse non Rectinae modo, sed multis ... laturus auxilium

— nechal spustit na vodu veliké čtyřveslice a sám do jedné nastoupil s úmyslem pomoci kromě Rectiny ještě mnoha dalším lidem

4. Prostředkem syntaktického charakteru je tzv. *imperfectum de conatu*:

např. Cic., Cat. I, 5, 13 — num dubitas id me imperante facere, quod iam tua sponte faciebas?

— váháš snad udělat na můj rozkaz to, co jsi měl v úmyslu udělat sám od sebe?

5. *Implicitní vyjádření* jsou předložky „*causa*“ nebo „*gratia*“ ve spojení s genitivem vysvětlovacím. Neoznačují modální subjekt, ale svým lexikálním významem určují povahu modálního vztahu:

např. Cic., Cat. I, 8, 19 — vitandae suspicionis causa

— chtěje uniknouti podezření (1885)

— aby se vyhnul podezření (1974)

V případech, kdy Pd  $\neq$  Pm, se vyjadřuje význam záměru<sub>2</sub> (Z<sub>2</sub>) pomocí modálních sloves „*velle*“, „*malle*“ a „*nolle*“, u nichž stojí vazba akuzativu s infinitivem:

např. Sall., Cat. 8, 5 — sua ab aliis bene facta laudari ... malebat

— chtěl raději, aby jeho dobré skutky byly od jiných chváleny

Jedině když je původce modality zároveň objekt (patiens) děje, je možno spojit sloveso s infinitivem, pouze však pasivním:

např. Cic., Tusc. disp. I, 15, 34 — opifices post mortem nobilitari volunt

— také výtvarníci chtějí být po smrti

oslavováni

Příklady typu „*volo, ut venias*“ nebo „*volo venias*“, kdy se modální slovesa pojí s vedlejší větou účelovou, popř. pouze s konjunktivem, však považujeme

za explicitní vyjádření optativnosti, a proto je do voluntativní modality nezařazujeme. Patří do oblasti modality postojové.

V tomto výkladu jsme se omezili na pouhý výčet prostředků voluntativní modality v latině. Bylo by možné dále zjistit např. frekvenci jednotlivých prostředků, distribuci agentních a deagentních konstrukcí nebo se pokusit o sémantickou charakteristiku infinitivů, které stojí po různých modálních slovesech.

Již z výše uvedeného nástinu je však patrný určitý rozdíl mezi latinou a některými moderními jazyky, např. češtinou a němčinou. Latina nemá na rozdíl od češtiny tak bohatý rejstřík modálních výrazů (původními modálními slovesy jsou jen „*posse*“ a „*velle*“; „*debere*“ se modálním slovesem stalo až v latině pozdější), a tak vedle lexikálního vyjádření užívá také prostředků morfológických a syntaktických (srov. part. fut. act., *coniunctivus potentialis*, *gerundivum*, *imperfectum de conatu*) nebo ve větší míře tenduje k implícitnosti (srov. „*causa*“, „*gratia*“, „*prope*“).

Při souhrnu prostředků jsme však neuplatňovali pouze hledisko morfológicko-syntaktické, vžitě v dřívější filologické praxi, ale snažili jsme se k jednotlivým jevům přistupovat i z hlediska sémantického, abychom mohli odhalit některé nové významy, které snad dříve zůstávaly bez povšimnutí, nebo určit různé sémantické stupně v rámci jednotlivých kategorií voluntativní modality.

#### AUSDRUCKSMITTEL DER VOLUNTATIVEN MODALITÄT IM LATEINISCHEN

Das semantische Feld der voluntativen Modalität haben wir in sieben Teile gegliedert: 1. Notwendigkeit, 2. Pflicht, 3. Möglichkeit, 4. Erlaubnis, 5. Fähigkeit, 6. Absicht, und 7. Absicht. Die Ausdrucksmittel, die zum Ausdruck aller oben angeführten Kategorien und Subkategorien der voluntativen Modalität im Lateinischen dienen, stimmen in ihrem Wesen mit den in den modernen Sprachen geläufigen Mitteln überein, vor allem im Tschechischen und im Deutschen; zum Teil unterscheiden sie sich. Gemeinsamkeiten weisen lateinische Modalverben „*debere*“, „*posse*“, „*velle*“ (bzw. „*male*“) auf und deren negative Equivalente „*non debere*“, „*non posse*“ und „*nolle*“, die ähnlich wie im Tschechischen die sog. agensbezogenen und nichtagensbezogenen Konstruktionen bilden; weiter modale prädikative Verben „*oportet*“, „*decet*“, „*licet*“, „*libet*“, „*placet*“, „*videtur*“ usw., Modalprädikativa des Typus „*opus est*“, „*necesse est*“ sowie „*facile est*“ und Modalbedeutungen behalten auch deverbative Substantiva „*necessitas*“, „*potestas*“, „*possibilitas*“, „*licentia*“, „*libido* u. a. bei. Die Zahl und Distribution dieser Mittel hängt dabei eng mit dem stilistischen Charakter des Textes zusammen.

Neben den lexikalen Mitteln machen sich im Lateinischen auch andere Mittel geltend, vor allem die des morphologischen und syntaktischen Charakters, die für das Lateinische spezifisch sind und von denen man einige im überwiegenden Masse verwendet. Für den Ausdruck der Notwendigkeit ist ein solches Mittel das Gerundiv, die Möglichkeit wird durch *coniunctivus potentialis* ausgedrückt und in der Kategorie „Absicht“ wird *partizipium futuri activi* oder das sog. *imperfectum de conatu* gebraucht. Diese Tatsache wird als eine Folge des in der Tiefenstruktur gegebener Sprache existierenden Zustandes angesehen. Das Lateinische, das im Vergleich mit anderen Sprachen eine verhältnismässig kleine Anzahl von Modalverben besitzt, verwendet häufig morphologische und syntaktische Mittel oder zielt zur Implizität.

